

BABA VE PİÇ ROMANINA FENOMENOLOJİK BİR YAKLAŞIM*

Oktay YİVLİ**

ÖZET

Elif Şafak'ın *Baba ve Piç* romanının adını ve bölüm adlarını oluşturan başlıklar birer fenomen olarak kabul edilmiş ve roman bu fenomenler üzerinden okunmaya çalışılmıştır. Üst anlatıcının ve anlatıcının stratejilerine uygun olarak başlıkların metinle ve metin dışıyla ilgili pek çok ayrıntıyı içerdiği saptanmıştır. Romanın adının belirlenmesi, roman adının bir iletiyi taşımak zorunda bırakılması, üst başlığın bir komplekse gönderme yapması üst anlatıcının bir stratejisi olarak değerlendirilmiştir. Öbür yandan üst başlık metindeki baba/erkek sorunsalına gönderme yapmaktadır. İncelenen romanın on sekiz bölüme ayrılması, numaralandırmayla yetinilmeyip sırasıyla bölümlere adlar verilmesi anlatıcının stratejisidir. Bu başlıklarla hem metin içinde yer alan olay sezdirilmekte hem de metin dışında kalan tarihsel bir durum üst anlatıcının tezine uygun olarak açıklanmaktadır. Başlıklar metni kesitlere ayırıp onu bölerken öbür yandan çeşitli anlam çağrışımları yaratarak metnin organik bütünlüğüne hizmet etmektedir. Başlıklar dikkatli okur için romanı özetlemekte, naif okurdan gizlenmeye çalışmaktadır. Aynı başlıklar çifte alegori oluşturarak hem metnin içine hem de metnin dışına göndermede bulunmaktadır. Romanın bölüm adlarını oluşturan alt başlıklar simgesel olarak iki anlamı dile getiriyor. İlk alegori, alt başlıkların metin içine gönderme yaparak romandaki ana olaylardan birini simgesel olarak anlatmasıdır. Alt başlıklarla oluşturulan ikinci alegori metin dışına gönderme yapmaktadır. Aynı zamanda üst anlatıcının niyetini de ortaya koyan bu simgesel anlatım tarihsel olaylara işaret eder. Fenomenolojik bir tutumla yazı boyunca elde edilen çeşitli saptamalara dayanarak formun bir ögesi kabul edilen başlığın metne dâhil olduğu görüşüne varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Elif Şafak, *Baba ve Piç*, fenomen, fenomenoloji, başlık, anlatıcının stratejisi.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Nevşehir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: oktayyivli@hotmail.com

A PHENOMENOLOGICAL APPROACH TO THE BASTARD OF ISTANBUL

ABSTRACT

The Bastard of Istanbul the novel by Elif Şafak was studied in the article. The title and chapters' titles of the novel were considered as phenomena and the novel was analysed in terms of these phenomena. It was determined that the chapters' titles include many textual and non-textual details in accordance with the narrator and the meta-narrator. Choosing the title of the novel to convey a specific message and referring to problematic issues were considered as the strategy of the meta-narrator. In addition, title refers to problematic of father/man in the text. Separating the novel into eighteen chapters and naming the chapters are the strategies of the narrator. The chapters' titles both imply the events in the chapter and explain off-text historical aspects in conformity with the thesis of the meta-narrator. While chapters separate the text into sections, the chapters' titles serve the coherence by creating various meaning associations. The chapters' titles summarize the novel for careful readers but they are hidden for naïve ones. Moreover, the chapters' titles refer to both textual and non-textual details composing double allegory. The chapters' titles involve two fictitious meanings. First allegory is that the chapters' titles symbolize one of the principal events in the chapter. Second allegory is that the chapters' titles make references to off-text. The fictitious expression, revealing the intention of the narrator, points out historical events. Finally, it was observed by the phenomenological approach that the title of the novel as well as chapters' titles was included in the text as a component of the form.

Key Words: Elif Şafak, *The Bastard of Istanbul*, phenomenon, phenomenology, title, the strategy of the narrator.

Bir romanı başlıkları üzerinden okumak mümkün mü?

Edmund Husserl (1859-1938) tarafından bir felsefe yöntemi olarak geliştirilen fenomenoloji, dolaysız olarak verilmiş olanı betimleyerek özü araştırır. Başka bir deyişle “*bu terim fenomenlerin, yani bilince görünen şeyin, verilmiş olan şeyin incelenmesi anlamına gelir.*” (Lyotard, 9) Bu kavramlaştırmadan hareket edilerek bu makalede girişin yerini alan sorudan anlaşılacağı üzere *Baba ve Piç*¹ romanının adı ve bölüm adları üst başlık ve alt başlık kategorileri biçiminde birer fenomen olarak kabul edilecek ve metin bu fenomenler üzerinden okunmaya çalışılacaktır. Yazı boyunca bu fenomenler betimlenecek ve metne kazandırdığı potansiyel anlamlar çözümlenecektir.

İki ana tematik düzlem üzerine kurulan romanın yüzey yapısında İstanbul'da yaşayan Türk Kazancı ailesiyle Amerika'ya yerleşmiş Ermeni Çakmakçıyan ailesinin belli noktalarda birbiriyle de kesişen hikâyeleri anlatılır. Bu düzlemde gündelik olayların yanı sıra Türk ve Ermeni toplumlarının tarihsel ilişkileri verilmeye çalışılır. Metnin derin yapısında ise Anadolu coğrafyasının uzun yıllar içerisinde Türkleri ve Ermenileri birlikte harmanlandığı ve iki toplumun

¹ Elif Şafak, *Baba ve Piç*, Metis Yayınları, İstanbul 2008.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

aslında birbirine benzeyen pek çok yanının olduğu ileri sürülür. Romanın alt katmanında yer alan bu tez ancak yorum bilgisiyse su yüzüne çıkar.

I. Üstanlaticının stratejisi

Edebiyat hayatında zaman zaman çeşitli sorunlara yol açtığı için *yazar* ya da *yazarın sesi* yerine bu makalede *üstanlaticı*² teriminin kullanımı yeğlenmiştir. Metinde hikâyeyi tanrısal konumlu nesnel anlatıcı aktardığına göre onun metnin ideolojisini belirlemesi, insansı bir kişiliğe bürünmesi ya da anlatıcıya ait bilinç dışının metinde görünmesi söz konusu olamaz. Buna göre romanın üst başlığının, diğer deyişle romanın adının belirlenmesi, roman adının bir iletiyi taşımak zorunda bırakılması, üst başlığın bir komplekse gönderme yapması üstanlaticının bir stratejisi olarak değerlendirilmelidir.

Üstanlaticının yaptığı seçimin stratejisini anlamak için romanın adı olan fenomeni incelemek gerekir. Yatay düzlemde bulunan *Baba ve Piç* üst başlığı, Kazancı ailesinde yaşanan ensest ilişkiyi anırtmaktadır. Toplumun onaylamadığı bir şekilde olsa da metinde “baba”nın varlığını yadsıyamayız. Babanın varlığına rağmen yine de baba kavramının yanı sıra başlığa “piç” sözü eklenebilmiştir. Üst başlıkta yer alan “baba” kavramını sabitleyip olası bir dikey düzlem oluşturduğumuzda hikâyeyi göz önünde bulundurarak “piç” yerine “kız”, “çocuk”, “kadın/lar” gibi değişkenlerin getirilebileceği düşünülebilir. Oysa üstanlaticı hem metin içi hem metin dışı nedenlerle bu başlığı seçmiştir. İki kapağın arasına sıkışan alt başlıklar, bireysel-soyut bir okura seslenirken üst başlık / romanın adı kitapçı raflarında ve medyada toplumsala göndermede bulunur. Üstanlaticının bu tercihinde gizil olarak toplumu etkilemek ve metni okutmak amacı vardır.

Öbür yandan aynı başlık metindeki baba/erkek sorunsalına göndermede bulunur. Kazancı ailesi çok kadın ve tek erkekten oluşur. Cicianne, Gülsüm (anne), Zeliha, Banu, Cevriye, Feride ve Asya'nın karşısına erkek olarak yalnızca Mustafa yerleştirilmiştir. Anlatıcı bu durumu, naif okuyucunun merakını uyandıracak biçimde fantastik sayılabilecek bir gerekçeye bağlar: “*Âdeta soyun üzerindeki bir lanet gibi, Kazancı erkekleri nesiller nesiller boyu gitgide daha erken çekip gitmişti öte dünyaya. (...) Nesiller boyu, âdeta yazılı olmayan bir kurala uyarçasına aniden, vakitsiz ölüvermişti Kazancı soyağacındaki erkekler.*” (38, 39)

Kazancı ailesinde baba yoktur, bu kurmaca dünyada bütün erkekler bir şekilde ortadan kaldırılmıştır ve ailedeki tek erkeğin varlığı da anlatı bitmeden sona erdirilir. Bu noktada Sigmund Freud'un kavramlaştırdığı anlamda Oidipus kompleksiyle karşı karşıya kalırız. Hikâye tanrısal konumlu anlatıcı tarafından anlatıldığına ve bu nesnel anlatıcının bir kişiliği olmadığına göre bu karmaşa üstanlaticıya aittir ve onun bilinç dışından metne sızmıştır.

II. Anlatıcının stratejisi

Soyut ya da somut bir kişi olarak anlatıcı; duyduğu, gördüğü, yaşadığı ya da kurduğu hikâyeyi okuruna kendi belirlediği bir düzene göre aktarır. Olayları çizgisel bir düzlemde anlatabilir, geriye dönüşler ileriye sıçramalar yapabilir, ters bir zaman dizinini izleyebilir. Hikâyesini bütün hâlinde sunabileceği gibi onu çeşitli parçalara ayırarak verebilir.

Türk romanında metin sunumunun çeşitli yollarla yapılageldiğini biliyoruz. *Bir Tereddüdün Romanı*'nda³ metin bölümleri arasına büyük tipografik boşluklar bırakılarak, *Binboğalar Efsanesi*'nde⁴ tipografik boşluğun yanı sıra bölümü özetleyen bir epigraf eklenerek,

² Üstanlaticı terimi Mehmet Rifat'tan ödünç alınmıştır (*Metnin Sesi*, 67).

³ Peyami Safa, *Bir Tereddüdün Romanı*, s. 5, 31, 64...

⁴ Yaşar Kemal, *Binboğalar Efsanesi*, s. 9, 41, 44...

Amat'da⁵ sayfa başı yapılmadan bölümler arasına yıldız işareti konarak, *Mahur Beste*'de⁶ tipografik boşluğun yanı sıra bölümlere ad verilerek sunum yapılmıştır.

İncelenen romanın on sekiz bölüme ayrılması, numaralandırmayla yetinilmeyip sırasıyla bölümlere “tarçın, nohut, toz şeker, kavrulmuş fındık, vanilya, Antep fıstığı, buğday, çam fıstığı, portakal kabukları, badem, kuru kayısı, nar taneleri, kuru incirler, su, kuru üzüm, gül suyu, pirinç, potasyum siyanid” adlarının verilmesi anlatıcının stratejisi olarak ortaya çıkmaktadır. Anlatıcı saptanan bu alt başlıkları kullanarak hem metin içinde yer alan olayı -bir tür erken anlatımla- sezdirmekte hem de metin dışında kalan tarihsel bir durumu üstanlatıcının tezine uygun olarak açıklamaya girişmektedir.

III. Metni bölen ve bağlayan başlık

Alt başlıklar metni bölümlere ayırıyor ancak aynı anda zaman dizinsel olarak ilerleyen olay örgüsünü birbirine bağlıyor. “Nohut” alt başlığı metni bölüp ikinci bölümü başlatırken anlatıcıya düzlem değiştirme fırsatı sağlıyor. Romanda bir süre sonra birbiriyle kesişecek olan paralel iki anlatı yer alıyor. Bir tarafta Kazancı ailesinin, öteki tarafta Çakmakçıyan ailesinin serüveni var. İlk bölüm Kazancı ailesine ayrılmış (9-43). Metnin kesintiye uğramasıyla birlikte anlatıcı mekânda atlama yaparak ikinci bölümde İstanbul'dan Arizona'ya geçiyor ve ileride iki anlatıyı birleştirecek olan ayrıntıyı hazırlıyor. Çakmakçıyanların eski geliniyle Kazancıların tek erkeği tanışırılıyor.

“Toz şeker” adıyla başlatılan üçüncü bölüm bir yandan metni bölerken, öteki yandan anlatıcının Kaliforniya'ya geçmesini ve Çakmakçıyan ailesinin serüvenini anlatmasını sağlıyor (60-70). Yeni bir metin kesiti oluşturan ve “kavrulmuş fındık” adını taşıyan dördüncü bölüm bu kez anlatıcının Amerika'dan İstanbul'a geri gelmesine ve Kazancı ailesine ayrılan olay düzlemine yerleşmesine imkân hazırlıyor (71). Başlıkların bir yandan metni kesmesi, öbür yandan olay örgüsündeki atlamaları ve geçişleri sağlaması gevşek bir dönüşüm içinde romanın sonuna kadar sürüyor.

IV. Görünmek isteyen ve gizlenmek isteyen başlık

İzlek (tema), bölüm başlıklarında yer alan kavramlar üzerinden görünmek istiyor. Sırasıyla “tarçın, nohut, toz şeker, kavrulmuş fındık, vanilya, Antep fıstığı, buğday, çam fıstığı, portakal kabukları, badem, kuru kayısı, nar taneleri, kuru incirler, su, kuru üzüm, gül suyu, pirinç” sözcüklerinden oluşan on yedi başlığın adı -belki cömert biçimde- aşurenin malzemesini oluşturuyor. Son başlık “potasyum siyanid” doğal bir zehir olarak metnin sonunda yer alıyor. Başlıkları bir yana bırakıp olay örgüsüne baktığımızda romanın sonlarına doğru ailenin tek erkeği olan Mustafa'nın, Kazancı ailesinin kadınları tarafından sütlaca konulan potasyum siyanidle zehirlendiğini öğreniyoruz. Alt başlıklar bir bakıma dikkatli okura romanı özetliyor, başka bir deyişle anlatı başlıklarda görünüyor.

Ancak aynı başlıklar naif okurun dikkatini çekmemek için metin içine gönderme yaparak gizleniyor. Alt başlıklarda yer alan her kavram aynı zamanda metnin içinde yer alıyor ve böylece bağlam dışına çıkmamış oluyor. İlk bölümün adı olan “tarçın” Kazancılar tarafından Zeliha'ya sipariş edilen baharattır (16). İkinci bölümün adı “nohut” aynı metinde markette Mustafa'yı ve Rose'u tanıştıran vesiledir (52). “Toz şeker” kavramı aynı bölümde burma tatlısı konuşulurken yeniden ortaya çıkar (64). Başlıkların roman boyunca sürüp giden metne gönderme yapması naif okuru başlıklar üzerinde düşünmekten alıkoyuyor ve başlıklar kendisini metnin içine gömüyor.

⁵ İhsan Oktay Anar, *Amat*, s. 19, 29, 30, 41...

⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Mahur Beste*, s. 15, 36, 56...

V. Çifte alegori

Romanın bölüm adlarını oluşturan alt başlıklar simgesel olarak iki anlamı dile getiriyor. İlk alegori, önceki bölümde incelediğimiz alt başlıkların metin içine gönderme yaparak romandaki ana olaylardan birini simgesel olarak anlatmasıdır. Bölüm başlarında yer alan “tarçın, nohut, toz şeker, kavrulmuş fındık, vanilya, Antep fıstığı, buğday, çam fıstığı, portakal kabukları, badem, kuru kayısı, nar taneleri, kuru incirler, su, kuru üzüm, gül suyu, pirinç” kavramlarını, geleneksel tarifi biraz zorlamakla birlikte aşureyi oluşturan birimler olarak kabul edebiliriz. Roman boyunca bölüm adlarını oluşturan bu malzeme yavaş yavaş kaynayan kazana düşer, sonunda buna potasyum siyanid eklenerek Mustafa’yı zehirleyen sütlaç ortaya çıkar.

Alt başlıklarla oluşturulan ikinci alegori metin dışına gönderme yapmaktadır. Aynı zamanda üst anlatıcının niyetini de ortaya koyan bu simgesel anlatım tarihsel bir bağlama işaret eder. Önceki paragrafta kullandığımız kazan eğretilmesini bu kez Anadolu coğrafyası için yinelemek durumundayız. Aşure malzemesini oluşturan bölüm başlıkları Türk, Ermeni ve diğer etnik öğeleri temsil ederek kazanın içine düşer ve Anadolu coğrafyası onları aynı potanın içinde eriterek birbirine benzetir. Bu kez kazana karışan potasyum siyanid ise geçen yüzyılda iki toplum arasında yaşanan tarihsel olayları ima eder. Böylece çifte alegori bir taraftan anlatıcının stratejisine hizmet ederken diğer taraftan üst anlatıcının ideolojisini metnin derin yapısında somutlaştırır.

Başlık metne dâhil mi?

Sonuç bölümünde bu soruya cevap vermeden önce romandan değil, şiir alanından iki argümanı dikkatlere sunmamız gerekiyor. İlki Terry Eagleton’un içeriğin karşısına yerleştirdiği ve “*şiirin ses tonu, ritim, söyleyiş, ses kuvveti, ölçü, hız, ses, hitap, doku, yapı, ses rengi, söz dizimi, ses perdesi, bakış açısı, noktalama işaretleri ve benzer özellikleri*”⁷ içine koyduğu form tanımı. İkincisi, Metin Eloğlu’nun şiirini incelediği yazısında kendisini bu soruya muhatap kılan Mustafa Durak’ın, şairin kimi şiirlerinin yalnızca şiiri sunmayı aynı zamanda metne eklendiğini görebildiğini ifade eder: “*başlık şiire dairdir, şiire dâhildir*”⁸ cevabını vermesi.

Makale boyunca üst başlık olarak romanın adının ve alt başlıklar olarak bölüm adlarının üst anlatıcının ve anlatıcının stratejilerini geliştirme imkânı sağladığını, alt başlıkların metni hem bölüp hem bağladığını, onların hem görünmek hem gizlenmek istediğini, başlıkların simgesel olarak metnin yanı sıra metin dışını anlattığını ve derin yapıda saklanan ideolojiyi ifşa ettiğini gördük. Şiir alanından bu bölüme taşıdığımız iki tezden cesaret alarak ve başlık fenomeniyle ilgili olarak yazı boyunca elde ettiğimiz çeşitli bulgulara dayanarak soruyu olumlu cevap vermek durumundayız: Formun bir ögesi kabul edilmesi gereken başlık metne dâhildir.

KAYNAKÇA

- ANAR, İhsan Oktay (2006). *Amat*, 3. basım, İstanbul: İletişim Yayınları.
- DURAK, Mustafa (2005). *Şiir Dilinin Ardında Yakın Mercek*, İstanbul: Tabevi.
- EAGLETON, Terry (2011). *Şiir Nasıl Okunur*, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- LYOTARD, Jean-François (2007). *Fenomenoloji*, çev. İsmet Birkan, Ankara: Dost Kitabevi.
- RİFAT, Mehmet (2007). *Metnin Sesi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- SAFA, Peyami (1998). *Bir Tereddüdün Romanı*, 14. basım, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

⁷ Terry Eagleton, *Şiir Nasıl Okunur*, s. 105.

⁸ Mustafa Durak, *Şiir Dilinin Ardında Yakın Mercek*, s. 132.

ŞAFAK, Elif (2008). *Baba ve Piç*, 11. basım, İstanbul: Metis Yayınları.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (1995). *Mahur Beste*, 3. basım, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Yaşar Kemal (2010). *Binboğalar Efsanesi*, 12. basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

